

ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«Русская мысль». Յունիս.—

«Վարսունական քաղաքները եւ Հայոց առաջաւոր ամսագիրը»։—Այդ վերնագիրն է կրում հայ ընթերցողին վաղուց արդէն յայտնի ռուս գրականագէտ Իւրիյ Վեսելովսկու յօդուածը։ Օգտուելով մի շարք հայերէն աղբիւրներից և գլխաւորապէս Լէօի «Ստեփանոս Նազարեանց» աշխատութիւնից՝ Վեսելովսկին ամփոփ կերպով պատկերացնում է գրական-հասարակական այն շարժումը, որ կապուած է Նազարեանցի անուն հետ, որի արտայայտիչ բերանն էր «Հիւսիսփայլ» ամսագիրը։

—«Հայ մամուլը, ասում է նա, ներկայացնում է մի անկասկածելի հեհեռաբարձութիւն անաշու զիտողի համար, թէև չի կարող համեմատուել եւրոպական ազգերի մամուլի հետ։ Նրան չէ յաղորդել հաստատուն դրութիւն բռնելու, հասարակութեան վրայ զօրեղ ազդեցութիւն ձեռք բերելու,— թէև նրա կարևորութիւնը անկասկած զգացուել է շատ հին ժամանակներից։ Դրան ապացոյց կարող է ծառայել այն երևոյթը, որ լրագիրներ են առաջ եկել բոլոր այն տեղերում, որտեղ հայկական գաղութներ են հաստատուել— Կալկուտտայում, Մադրասում, Բոմբէյում, Սենդապուրում, Կալիքում, Ալեքսանդրիայում, Երուսաղէմում, Աթէնքում, Վենետիկում, Վիէննայում, Լոնդոնում, Մարսելում, Նիւ-Եորկում և այլն։ Այդ թերթերի մեծամասնու-

թեան խմբագիր-հրատարակիչները մինչև այժմ ստիպուած են եղել գոյութեան ծանր կռիւ մղել թէ հասարակութեան մեծամասնութեան անտարբերութիւնից և թէ արտաքին դժուարութիւններից։ Բայց այդ կռիւ մէջ շատ բան է եղել խրատական ու ազնիւ։ 109 տարիների ընթացքում (հայ մամուլի սկիզբը 1794 թ. է) այդ բազմաթիւ հրատարակութիւններից ոչ բոլորն են հետք թողել մամուլի պատմութեան մէջ և որոշ կերպարանք ունեցել։ Մի քանիսը եղել են ոչ երկարատեւ, նիւթով ու տաղանդով աղքատ և չեն կարողացել մի նոր խօսք ասել։ Մի քանիսն էլ ընդհակառակը՝ ընթերցող հասարակութեան մէջ մ

— «Մեզ — ռուսներին համար «Հիւսիսային» և նրա շուրջը խմբուած շրջանի պատմութիւնը հետաքրքիր է մանաւանդ այն պատճառով, որ հայ մամուլի և հրապարակախօսութեան անսպասելի ծաղկումը տեղի է ունեցել ռուսաց 60-ական թւականներին հասարակական կեանքի ազդեցութեան տակ: Ընդհանուր կենդանութիւնը, նոր հոսանքները արձագանգ գրտան հայկական միջավայրում՝ առանց զրկելու նրա գործիչներին ինքնուրոյնութիւնից, այլ ընդհակառակը՝ ստիպելով նրանց աւելի ուշադրութեամբ զննելու մայրենի կեանքի կարեւորութիւնը: Մենք կարող ենք ուրախանալ մեր կուլտուրայի միայն այդպիսի ազդեցութեամբ, որ ընդօրինակում է բոլորովին ինքնակամ, սեփական նախաձեռնութեամբ: «Կարող է արդեօք Ռուսաստանը, բարեացակամ Ռուսաստանը և մարդասէր Թագուորը, գրում էր նազարեանցը 1859 թւականին, ցանկանալ փակել մեր առաջ մրտաւոր ազատ զարգացման ճանապարհը: Ոչ, երբէք»...

Այդ կուլտուրական շփման պահանջն աճել է վերջին 40 տարիների ընթացքում՝ շատ յետ թողնելով 60-ական թւականների շրջանի և «Հիւսիսային» խմբակի գործունէութիւնը: Ամենալա հայ հեղինակներն ու ինտելիգենցիայի ներկայացուցիչներն այժմ բացարձակ յայտնում են իրանց համակրանքը դէպի մեր կեանքի և գրականութեան առաջադէմ ու մարդասիրական հոսանքները: Նրանք մեզանից սպասում են նոր խօսք, սպասում են արդար, անաչառ և եղբայրական վերաբերմունք... Դեռևք ուրեմն նրանց հանդէպ, ձեռք երկարացնենք կուլտուրական համերաշխ գործունէութեան համար՝ յանուն ընդհանուր իրէաւորների:

— «Вѣстникъ Европы». Յունիս. — «Կովկասի բարձունքների վրայ»: Այդ վերնագրի տակ պ. Ի. Բելոկոնսկին ամփոփել է իր ճանապարհորդա-

կան տպաւորութիւններն ու դիտողութիւնները՝ աշխատելով դրանով գաղափար տալ Կովկասի լեռնային բրնձութեան մասին և մատնանիշ անել այդ բնութեան գրաւիչ կողմերը: Կովկասեան լեռներն են

Մակայն դաժան մահը կտրեց նրա կեանքի թելը՝ որբացած թողնելով համակրելի ամսագիրը և ընթերցող հառարակութեանը ղրկելով այդ ու այդ տեսակ ուրիշ շատ հետաքրքիր աշխատութիւններին:

«Русское богатство». — «Նից- ղէ և Դոռիկի».— Քննադատութիւնը ար- դէն մի քանի անգամ շեշտել է այն փաստը, թէ Մակայն Դոռիկի գը- րուածքների մէջ բաւական խոշոր տեղ են բռնում նիցչէական գաղափարնե- րը, նիցչէական կուլտը ոյժի և անհա- տական անսահման ազատութեան մա- սին, թէ Դոռիկին հետևող է նիցչէա- կան փիլիսոփայութեան՝ առանց նա- ինքնապէս ծանօթ լինելու դրա հիմունք- ների հետ: Բայց այդ բոլորը թուոցիկ բնատրուութիւն էր կրում, չը կար մի մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւն, որ շօշափած հարցը լուսարանէր իր ամ- բողջութեամբ: Ահա այդ պակասը լը- րացնել կարող է պ. Մ. Գեղրոտի ներ- կայ յօդուածը՝ «Նիցչէ և Դոռիկի» վերնագրով:

Հեղինակը բաւական մանրամասն կերպով քննում է հարցը, համեմատա- կան գիծ է անցկացնում այդ երկու հեղինակների մէջ, վերլուծում է նը- րանց գրուածքները, առաջ է բերում քաղուածքներ, բնորոշում է դրանց նը- ման և թարբեր կողմերը և գալիս է այն եզրակացութեան, որ Դոռիկիի «Նիցչէականութիւնը» ունի իր ինք- նատիպ յատկանիշները:

Գալով նրա մեծ ժողովրդականու- թեանը, պ. Գեղրոտ իրաւացի կերպով ասում է, որ դրա գլխավոր պատճառը ժամանակակից սոցիալական հոսանք- ներն են, որոնց արձագանգ է տալիս Դոռիկին իր գրուածքներով: Իրեւ ա- պացոյց նա չի բերում է այն ակներև նմա- նութիւնը, որ կայ Դոռիկիի «Чужъ и дятель» հէքիւթի (1894 թ.) և Պետր Մարուպէի «Критическія за- мѣтки» (1894 թ.) յայտնի աշխատու- թեան հիմնական գաղափարների մէջ, Դոռ

տելի Մաշտոցին յիշատակը աւելի յարգ ու փառք չէր ստանար...*):

Նոյն համարում տպուած է Լէօի աշխատութիւնը՝ «Ռուսահայ Վիպազըրութիւն» խորագրով: Առայժմ տպուած է աշխատութեան միայն մի մասը, որի մէջ քննութեան է առնուած ռուսահայ վիպազրութեան առաջին շրջանը՝ Միքայէլ Նալբանդեանի «Մի-նին խօսք, միւսին հարս» վէպը, Արով-եանի, Պոռչեանի և Աղայեանի վիպա-կան գրուածքները:

Նոյն հեղինակը վերջին «Գեղունի» ի մէջ ունի մի ուրիշ յօդուած՝ XIX-րդ դարի ռուսահայոց բանաստեղծական գրականութեան մասին:

«ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՕՐԱՅՑ». Յուլիս.— «Մուրճի» № 5-ում մենք խօսել էինք արտասահմանեան հայ մամուլի մասին:—Այդ առիթով հետաքրքրական են նաև Վիեննայի Միլիթարեաններէ օր-գանի հետեւեալ խօսքերը.

«Հայ լրագրաց կեանքը՝ ծնունդն և մահը սուսկի կեանքին նմանցուած է. և այս՝ շատ իրաւացի կերպով: Ամեն տարի, և կարելի է ըսել՝ ամեն ամիս, շաբաթ և օր, նոր թերթերի մ'աշխարհ գալուն թմբուկը կը լսենք, և փոխադարձաբար նոյն շրջանով կ'ի-մանանք մահուան գանգակին ղօղանջը կամ լրագրական հրապարակէն ան-հետացումը: Կան թերթեր՝ որոնց կէս ճամբան շնչապառ ինչպէր մեզի ցաւ կը պատճառէ, վասն զի հանրութիւնն անկէ բան մը կը շահէր, օգուտ մը կը տեսնէր: Կան թերթեր ալ՝ որոնց ոչ թէ չգոյութիւնը այլ գոյութիւնը մեզի կ'իշտ կ'առթէ, վասն զի անոնք հայ լրագրութեան կեդրոնն են: Մեծ մեծ ու շացուցիչ խոստումներով հրապա-րակ կ'իջնան և երկու երեք թերթ մամուլ տակէն դուրս քաշելով՝ ցրուե-լէն ետքը՝ կամ բաժնեկները գրապա-

նած՝ կ

«Գեղունի», 1903 թ. երկրորդ տարի։—Այս պատկերազարդ «հայաթերթը» գեղարուեստական տեխնիկայի կողմից հրաշալի է. թուղթը, տպագրությունը, պատկերները գերազանց են. սակայն անկեղծօրէն նայն ածականը չենք կարող տալ նաև «Գեղունի»-ի ներքին արժանատիութիւններին. մի քանի յօդուածների մէջ նկատելի է շատախօսութիւն ի միաս ըովանդակութեան, իսկ պատկերները ընտրութեան մէջ չի երևում որչա սխտեմ, հետեողականութիւն։ Օրինակ, չը գիտենք ինչն է ա. ա. Ա. Թարխանեանի և Ե. Լալայեանի լուսանկարները այնքան յաճախ զարդարում են Վենետիկ Միւթարեանների հրատարակութիւնները. «Բազմավէպի» ոչ միայն էջերն, այլ և շապիկը առաջնորում դարդարում էին «Թատրոնի» և «Ազգագրական հանդիսի» հրատարակիչ-խմբագիրների պատկերներով... Այդ տեսակ վերաբերմունք դէպի ձեռքի տակ եղած կլիշէները մի քիչ յիշեցնում է Գ. Սըրոնու մի ֆելիետօնը պատկերազարդ «Արձագանքի» մասին... Անհասկանալի է նմանապէս, որ արտասահմանեան հայ գրական գործիչներից միայն ա. Բասմաջեանի պատկերն է դրուած, իսկ թիւրքահայերից միայն Արփիարեանինը և ձէվէլէկինը։

Գալով «Գեղունի»-ի ըովանդակու-

թեան, պէտք է նկատել, որ ամենամեծ տեղը ըսնում են մեր զրականութեան նուիրուած ընդհանուր յօդուածներ. այդպէս են Ատրիկեանի «Գրական դէմքեր», Ղազկիեանի «Պատկեր Վենետիկեան Միւթարեան հայկաբանութեան», Երեմեանի «Հայ լրագրութեան ոգին և ուղղութիւնը», Լէօի «Ռուսահայոց գրականութիւնը», Այս վերջինը հետաքրքրական է իբրև առաջին փորձ՝ ամբողջ մի տեսութիւն տալու մեր նորագոյն գրականութեան մասին (բանաստեղծութիւն և թատերագրութիւն)։ Գրական-քննական այդ յօդուածներից դուրս մնում է Վ. Փափաղեանի «Հաշիւ» պատմուածքը, և Ատրպետի «Կալուածատիրութիւնը և կալուածական հարկերը Ատրպ